

Agata Włodkowska-Bagan

Rosyjska ofensywa propagandowa. Causus Ukrainy

SŁOWA KLUCZOWE:

Rosja, Ukraina, propaganda, dezinformacja, manipulacja

STUDIA I ANALIZY

Wprowadzenie

Słowo „propaganda” czy „ofensywa informacyjna”, podobnie jak w czasach zimnej wojny, znów jest na ustach polityków, dziennikarzy i zwykłych ludzi. Podobnie jak wtedy, choć w zupełnie innych uwarunkowaniach, przez nieco innych aktorów oraz przy użyciu odmiennych narzędzi, na naszych oczach toczy się walka o umysły. Temat rosyjskiej ofensywy propagandowej jest ważny i warty podjęcia z kilku powodów. Po pierwsze, dotyczy państw, z którymi Polska sąsiaduje i które pozostają istotne w jej polityce zagranicznej i bezpieczeństwa. Po drugie, Polska pozostaje narażona na rosyjskie działania propagandowe, a poziom świadomości społecznej pozostaje niski. Wreszcie po trzecie, od 2013 r. obserwowane jest wyraźne nasilenie przez Federację Rosyjską ofensywy informacyjnej i kulturowej nie tylko wobec Ukrainy, ale również wobec państw członkowskich Unii Europejskiej i NATO, zatem także i Polski.

Celem niniejszego artykułu jest analiza rosyjskich działań propagandowych wobec Ukrainy, państwa kluczowego dla rosyjskich projektów reintegracyjnych i neoimperialnych. Podjęta analiza dostarczyć ma odpowiedzi na następujące pytania: jakie są cele rosyjskiej ofensywy propagandowej, jak jest ona prowadzona oraz jakie działania kontrofensywne podejmowane są przez Ukrainę?

Według Gartha S. Jowetta i Victorii O'Donnell „propaganda to celowa i systematyczna próba kształtowania percepcji, manipulowania myślami i bezpośrednimi zachowaniami w celu osiągnięcia takich reakcji, które są zgodne z pożądanymi intencjami propagandy”¹. Zdaniem Jaquesa Ellula jest to natomiast „zespół metod stosowanych przez zorganizowane grupy w celu wciągnięcia mas ludzkich, u których w konsekwencji manipulacji, wytwarza się jedność psychiczna pozwalająca na włączenie ich do masowych działań”².

Istotnymi elementami propagandy są manipulacja i dezinformacja. Pierwsza z nich polega na selekcji faktów i przedstawianiu jedynie tych, które sprzyjają manipulantom. Dezinformacja natomiast to celowe przekazywanie fałszywej informacji wprowadzającej odbiorców w błąd³. W kontekście działań rosyjskich często spotkać się można z pojęciem wojny informacyjnej, którą definiuje się jako „wszelkie działania mające na celu uzyskanie przewagi informacyjnej poprzez wpływanie na informacje, procesy informacyjne, systemy informatyczne oraz sieci komputerowe przeciwnika przy jednoczesnym zapewnieniu ochrony własnym zasobom informacyjnym”⁴. Celem wojen informacyjnych jest „podporządkowanie elit i społeczeństw innych państw w sposób niezauważalny, przy wykorzystaniu różnych tajnych i jawnych kanałów (służb specjalnych, dyplomatycznych, medialnych), oddziaływania psychologicznego, dywersji ideologicznej i politycznej”⁵.

Cele rosyjskiej ofensywy propagandowej

Należy wskazać kilka celów rosyjskiej ofensywy propagandowej, wśród nich: odbudowę strefy wpływów FR na obszarze poradzieckim i utrzymanie dominującej pozycji w Eurazji; mobilizację społeczeństwa rosyjskiego oraz państw poradzieckich by przyjęli rozwiązania ustrojowe i geopolityczne proponowane przez Rosję oraz podważenie wiarygodności i spój-

¹ G.S. Jowett, V. O'Donnell, *Propaganda and Persuasion*, Sage Publications, Beverly Hills 1986, s. 16.

² J. Ellul, *Propaganda*, New York 1965, s. 9.

³ Słownik Języka Polskiego PWN, <http://sjp.pwn.pl/sjp/;2554971> (dostęp: 5.08.2017).

⁴ A. Żebrowski, M. Żmigrodzka, *Media uczestnikami walki informacyjnej*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne” 2012, nr 9, s. 359.

⁵ J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, „Punkt Widzenia OSW”, maj 2014, nr 42, s. 5. Por. M. Madej, *Zagrożenia asymetryczne bezpieczeństwa państw obszaru transatlantyckiego*, Warszawa 2007, s. 324, 325.

ności Zachodu, w tym przede wszystkim Unii Europejskiej i NATO. Można zatem uznać, że rosyjska ofensywa propagandowa prowadzona jest na trzech frontach: wewnętrznym (rosyjskim), obszarze poradzieckim (regionalnym) oraz globalnym. W przypadku dwóch pierwszych, Rosja i jej flagowa inicjatywa integracji gospodarczej (Eurazjatycka Unia Gospodarcza) prezentowane są jako projekt przyszłości, podczas gdy Zachód prezentowany jest jako znajdujący się w fazie schyłkowej. Rosyjskiej opinii publicznej oraz społeczeństwom państw poradzieckich FR przedstawiana jest jako państwo atakowane przez Zachód, który zmusił do obrony ją samą, bliskie jej wartości oraz państwa bliskie kulturowo (w rzeczywistości postrzegane jako część strefy jej żywotnych interesów). W wymiarze globalnym Rosja przedstawiana jest jako cenny i istotny partner Zachodu, natomiast Ukraińcy jako nienadający się do członkostwa i partnerstwa z UE i NATO.

Warto zwrócić uwagę, że Rosji udało się przekształcić realny rosyjsko-ukraiński konflikt w wirtualną konfrontację pomiędzy Rosją a Zachodem, w której to Rosja została zaatakowana i musi się bronić⁶. Dało to Rosji możliwość powrotu do innego rodzaju niż w okresie zimnej wojny, ale jednak do blokowego myślenia, który tym razem przybrał formę bloków geopolityczno-cywilizacyjnych, gdzie „rosyjski świat” przeciwstawiony jest zachodniemu, eurazjatyzm – euratlantyzmowi, a NATO – Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym.

Instrumenty rosyjskiej ofensywy propagandowej

Rosja posiada wiele instrumentów i kanałów, które wykorzystuje do szerzenia swojej wizji świata. Zdolność stosowania propagandy współczesna Rosja wydaje się mieć zapisane w swoim DNA. Jest ona bowiem pozostałością doświadczeń i umiejętności propagandowych tak Imperium Rosyjskiego, jak i ZSRR, które po jego rozpadzie, razem ze stałym miejscem w Radzie Bezpieczeństwa i bronią jądrową, odziedziczyła Federacja Rosyjska. Propaganda w czasach radzieckich została rozwinięta i wzbogacona o nowoczesne narzędzia. Teoria specpropagandy była wykładana w latach 40. XX w. w Wojskowym Instytucie Języków Obcych. Wycofany w latach 90. przedmiot powrócił w 2000 r. i jest wykładany na Wydziale Informacji Wojskowej i Języków Obcych Wojskowego Instytutu rosyj-

---

⁶ J. Darczewska, *The Information War on Ukraine. New Challenges*, „Cicero Foundation Great Debate Paper”, December 2014, nr 14/08, s. 5.

skiego MON. Powrót nauczania został skorelowany z zatwierdzoną w 2000 r. *Doktryną bezpieczeństwa informacyjnego FR*. Współczesne działania propagandowe Rosji, w tym stosowana taktyka tzw. 4D⁷ czy tzw. mgły informacyjnej⁸ również była używana przez ZSRR.

Koncepcja „świata rosyjskiego”

Idea „rosyjskiego świata” została przedstawiona w 2009 r. przez patriarchę Rosji i Wszechrusi Cyryla II. Według niej wszyscy prawosławni są częścią jednego kościoła i jednego narodu prawosławnego. W jego skład wchodzi wschodni Słowianie oraz ludność rosyjska i rosyjskojęzyczna w innych państwach świata. Koncepcja stosunkowo szybko została przejęta (przy braku sprzeciwu Cerkwi) przez rosyjskie władze i włączona do środków rosyjskiej polityki zagranicznej. W obecnej wersji celem koncepcji jest m.in. umocnienie przekonania o wyjątkowości i odmienności cywilizacji prawosławnej z Rosją w centrum, która jest zagrożona przez obce, tj. liberalne (zachodnie) wartości. Do tradycyjnych wartości, których Rosja broni (za przyzwoleniem RCP) należą m.in.: przywiązanie do chrześcijaństwa, konserwatyzm, tradycyjny model rodziny oraz moralność oparta na prawosławnym kolektywizmie. Wartości te są formułowane przy jednoczesnym uwypukleniu różnic i rzekomej wyższości wartości cywilizacji prawosławnej nad tymi, którym hołduje Zachód. Warto mieć świadomość, że interwencja zbrojna na Ukrainie również była przedstawiana jako misja obrony Ukrainy przed wrogim Zachodem. Według Cyryla II na Ukrainie wspierani przez Zachód „rozłamowcy” i „unicy” toczą „wojnę religijną” wymierzoną w kanoniczne rosyjskie prawosławie⁹.

⁷ 4D czyli dismiss (odrzuć, zaprzeczenie), distort (zniekształcenie), distract (odwracanie uwagi), dismay (zastraszenie). Szerzej zob. np. M. Snegovaya, *Putin's Information Warfare in Ukraine. Soviet Origins of Russia's Hybrid Warfare*, Russia Report I, Institute for the Study of War, September 2015, s. 13.

⁸ „Mgła informacyjna” polega na tworzeniu wielu nieprawdziwych, a czasem niewiarygodnych i wykluczających się wersji dotyczących określonego wydarzenia, czego celem jest dezorientowanie odbiorcy. Taktyka była zastosowana odnośnie lotu MH17 (mających linie lotniczych zestrzelonego nad wschodnią Ukrainą, prawdopodobnie przez prorosyjskich separatystów).

⁹ *Святейший Патриарх Кирилл призвал Предстоятелей Поместных Церквей возвысить голос в защиту православных христиан востока Украины*, 14.08.2014, Русская Православная Церковь, <https://mospat.ru/ru/2014/08/14/news106782/> (18.09.2017).

Kreowanie wrogów

Poczucie wszechobecności wrogów jest istotnym elementem rosyjskiej percepcji środowiska międzynarodowego¹⁰. Nie zawsze jednak wskazywani przez Rosję wrogowie rzeczywiście nimi pozostają. Wśród zewnętrznych wrogów Rosji wskazywani są najczęściej: Stany Zjednoczone i NATO, narody rusofobiczne oraz faszyci i banderowcy uosabiani obecnie najczęściej z Ukraińcami wspierającymi Euromajdan oraz integrację Ukrainy ze strukturami zachodnimi. Do wrogów wewnętrznych zaliczane są natomiast organizacje pozarządowe otrzymujące wsparcie z zagranicy (tzw. zagraniczni agenci) czy zwolennicy bliskiej współpracy lub integracji z Zachodem. Umiejętne lub intencjonalne wskazywanie lub kreowanie wrogów może pełnić szereg funkcji. W wymiarze wewnętrznym odciąga uwagę własnych obywateli od problemów państwa, może również konsolidować wokół silnej władzy. Legitymizuje ponadto ograniczanie praw i swobód obywatelskich oraz zwiększanie wydatków na zbrojenia. Kreowanie wrogów zewnętrznych (oraz wewnętrznych mających wsparcie z zewnątrz) pomaga podejmować działania ofensywne, przedstawiając je na potrzeby wewnętrzne i międzynarodowe jako obronne, ale także wzmacniać samodzielnie wykreowany wizerunek Rosji jako obrońcy i lidera państw zagrożonych przez Zachód (należących do „rosyjskiego świata” lub będących częścią obszaru poradzieckiego). Konsoliduje również opinię publiczną państw poradzieckich wokół Rosji.

Należy zwrócić uwagę, że język opisujący „wrogów Rosji” jest nacechowany emocjonalnie. Zachód określany jest często jako „zgniły”, otrzymujące wsparcie z Zachodu NGOs jako „piąta kolumna”, Unia Europejska jako Gejropa¹¹. Ukraina bywa określana jako państwo niesamodzielne, będące pionkiem Ameryki, a władza wyniesiona przez Euromajdan jako „faszystowska junta”.

Narracja i środki masowego przekazu

Środki masowego przekazu odgrywają niezwykle istotną rolę w promowaniu rosyjskiej wizji świata oraz rosyjskiej narracji. W sposób szczególny dotyczy to państw takich jak Ukraina czy Białoruś, ale i innych

---

¹⁰ E. Willems, *A Way of Life and Death: Three Centuries of Prussian-German Militarism*, Nashville 1986, s. 162, 163.

¹¹ J. Darczewska, *The Information War...*

państw poradzieckich. W przekazie skierowanym do tych społeczeństw uwypukla się ich długowieczne związki z Rosją oraz zasługi Imperium Rosyjskiego i ZSRR w wyzwaniu tych państw, a następnie ich rozwoju cywilizacyjnym. Równocześnie często umniejsza się historię i odrębność państw poradzieckich. Jest to dostrzegalne w odniesieniu do Ukraińców i Białorusinów, którzy bywają określani jako pseudonarody czy pseudo-państwa. Wątki tego rodzaju można odnaleźć również w opublikowanym w lutym 2015 r. na kanale youtube (udostępniony następnie na Twitterze przez wicepremiera FR Dmitrija Rogozina) materiału propagandowego *Я Русский Оккупант*, który obejrzało już ponad 10 mln internautów¹².

Narracja to specyficzny sposób komunikowania i opowiadania o sobie oraz o otaczającym świecie, w którym nadawca konstruuje własną tożsamość¹³. Rosyjska opowieść dotyczy wskazanych wyżej wątków, m.in. „rosyjskiego świata”, wyjątkowości rosyjskiej, zagrożenia ze strony „Innych” i konieczności obrony przed nimi, a także odwiecznych związków Rosji z państwami poradzieckimi, w tym przede wszystkim z Europą Wschodnią. W trakcie trwających walk na wschodzie Ukrainy wielokrotnie przywoływano na przykład nazwę Federacyjnej Republiki Noworosji powołanej w maju 2014 r. przez wspieranych przez Rosję separatystów¹⁴, co miało m.in. wykazać kilkunastowieczne związki tego regionu z Rosją. Nazwę tę przywoływał również prezydent Putin w przemówieniu do prorosyjskich separatystów w sierpniu 2014 r. Cztery miesiące wcześniej (tj. w kwietniu) definiował Noworosję jako terytorium z Charkowem, Ługańskiem, Donieckiem, Chersoniem, Mikołajowem i Odessą, co mogło sugerować wolę przejęcia przez Rosję kontroli nad całą południową Ukrainą¹⁵. Latem tego samego roku pojawił się ponadto pomysł wydania przez Rosyjską Akademię Nauk publikacji naukowej poświęconej historii Noworosji (od starożytności do dziś). Koncepcja „Noworosji” zakończyła się jednak fiaskiem w maju 2015 r.

¹² Zob. *Я Русский Оккупант*, <https://www.youtube.com/watch?v=T65SwzHAbes> (dostęp: 29.09.2017).

¹³ A. Dziob, *Badanie narracji – między psychologią, socjologią a językoznawstwem*, „Kwartalnik Językoznawczy” 2010, nr 2 (2), s. 1.

¹⁴ W jej skład miała wejść Doniecka oraz Ługańska Republika Ludowa. Sama nazwa wprost odwołuje się do istniejącej w XVIII w. Guberni Noworosyjskiej, która rozciągała się na północnych obszarach położonych nad Morzem Czarnym (od Odessy do Doniecka), której termin funkcjonował do 1917 r., tj. do utworzenia Ukraińskiej SRR. Jak wspomniano ponownie pojawił się wiosną 2014 r.

¹⁵ A. Sobják, *Czy droga do „Noworosji” prowadzi przez Naddniestrze?*, „Biuletyn PISM” nr 109 (1221), 3.10.2014, https://www.pism.pl/files/?id_plik=18296 (dostęp: 20.09.2017).

Narracja dotycząca realnie toczącego się konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, dzięki posiadanym środkom finansowym i kontroli nad mediami, jest spójna, choć nieprawdziwa. Rosyjska wersja opowieści o wojnie rosyjsko-ukraińskiej jest narracją narodowo-wyzwoleńczą, w której separatyści donieccy i ługańscy (wspierani przez Rosję) chcą utworzenia własnego państwa i przyłączenia do Rosji. W rosyjskiej wersji historii współcześni Ukraińcy są faszystami. Wojna rosyjsko-ukraińska nazywana jest również wojną na wschodzie Ukrainy. Szczególnie ostatnie wykreowane przez Rosję określenie bywa bezkrytycznie powielane przez światowe media, publicystów, a nawet naukowców. Przykładów narracyjnej kreacji jest więcej. Dość wspomnieć o rosyjskich pomalowanych na biało wojskowych ciężarówkach („białe konwoje”), które według deklaracji rosyjskich są konwojami humanitarnymi jadącymi na wschód. Według ukraińskiego wywiadu i władz, konwoje te przewożą nie tylko pomoc humanitarną, ale również broń i paliwo dla separatystów, nie będąc w związku tym konwojami humanitarnymi.

W celu uzyskania przewagi informacyjnej, Rosja przeznaczyła znaczne środki finansowe¹⁶ na funkcjonowanie nowoczesnych kanałów przekazywania rosyjskiej wizji świata, będącej alternatywą dla zachodniej prezentowanej przez BBC czy CNN. Kluczową rolę odgrywają tu Sputnik (rosyjska wielojęzyczna agencja informacyjna) oraz RT (rosyjska, wielojęzyczna stacja telewizyjna)¹⁷. Motto Sputnika *Telling the Untold* sugeruje, że jego celem jest ukazanie informacyjnej wielobiegunowości świata i równoważenie informacji prezentowanych przez zachodnie agencje informacyjne i stacje telewizyjne. W rzeczywistości wiele materiałów prezentowanych na platformie Sputnik jest dezinformacją i manipulacją. Motto RT *Question more* sugeruje z kolei prezentowanie pogłębionej analizy, wielu stanowisk i różnych opinii. Obecnie oba kanały zajmują się jednak głównie popularyzacją teorii spiskowych oczerniających Zachód oraz podważających rzetelność prezentowanych przez zachodnie media faktów¹⁸. Wprowadza to dezorientację w społeczeństwach, gdzie nadaje RT i Sputnik.

---

¹⁶ W 2014 r. RT dysponowało budżetem w wysokości 225 mln USD. Całkowite oficjalne wydatki na środki masowego przekazu wyniosły natomiast 1,1 bln USD. A. Wilson, *Four Types of Russian Propaganda*, Stop.Fake.org, 13.12.2015, <http://www.stopfake.org/en/andrew-wilson-four-types-of-russian-propaganda/> (dostęp: 5.08.2017).

¹⁷ Dawniej Russia Today.

¹⁸ S. Meiser, *Isolation and Propaganda. The Roots and Instruments of Russia's Disinformation Campaign*, Paper Series, 2015–2016, nr 6, s. 8.

Rosyjski punkt widzenia powielany jest również przez proputinowskich blogerów i trolli, z których znaczna część finansowana jest ze środków państwowych. W służbie rosyjskiej ofensywy (de)informacyjnej jest także rosyjska wersja Wikipedii – Wikiznanije, seriale czy filmy fabularne. Jednym z najnowszych filmów tego rodzaju jest *Krym* Aleksieja Pimanowa, który został współfinansowany przez rosyjski MON. Film przedstawia aneksję Półwyspu Krymskiego dokonaną przez Rosję w marcu 2014 r., z historią miłosną w tle.

Warto mieć świadomość, że we wschodniej Ukrainie, gdzie dostęp do rosyjskich środków masowego przekazu jest niemal powszechny, oddziaływanie rosyjskiej narracji, w tym uznanie za wrogie działań Zachodu, jest obecne. W centralnej i zachodniej części kraju dostęp do rosyjskich mediów jest ograniczony, poziom zaufania niższy, a wróg jest utożsamiany nie z Zachodem, a z Rosją.

Rosyjska narracja szerzona jest również przez rosyjskie GoNGOs¹⁹ (np. działający na Białorusi ruch młodzieżowy „Młoda Rosja”), rosyjskie agendy rządowe (Federalną Agencję ds. WNP, Rosyjskich Diaspor i Międzynarodowej Współpracy Humanitarnej) czy zbieżne z rosyjskimi celami międzynarodowe ruchy czy sieci społeczne (komunitarianie). Rosyjski Instytut Wysokiego Komunitaryzmu, jedynie częściowo wpisuje się w założenia ruchu komunitariańskiego, choć podobnie jak on podkreśla wagę wspólnot w społecznym życiu człowieka.

We wrześniu 2003 r. z inicjatywy Rosji powołana została Międzynarodowa Organizacja ds. Obserwacji Wyborów (CIS-EMO), organizująca rosyjskie odpowiedniki zachodnich misji obserwacyjnych wyborów parlamentarnych i prezydenckich. CIS-EMO jest jednak powiązane z władzami rosyjskimi²⁰, a oceny monitorowanych przez nią wyborów najczęściej są odmienne od wydawanych przez OBWE czy Radę Europy. Obserwatorzy CIS-EMO uznali, że druga tura wyborów prezydenckich na Ukrainie, która miała przynieść zwycięstwo Wiktorowi Janukowyczowi, została przeprowadzona uczciwie. CIS-EMO zorganizowało również misję obserwacyjną podczas referendum na Krymie. Na co zwraca uwagę Joanna Darczewska, od 2014 r. CIS-EMO śledzi

¹⁹ Government Non-Governmental Organizations to „pozarządowe” organizacje tworzone przez sektor publiczny w celu pozyskania dodatkowych środków finansowych zarezerwowanych zwyczajowo dla NGOs, ale także podporządkowane, kontrolowane oraz finansowane przez administrację państwową.

²⁰ Założycielami CIS-EMO są: Centralna Komisja Wyborcza FR, Instytut Badań Społeczno-Politycznych Rosyjskiej Akademii Nauk oraz Moskiewska Państwowa Akademia Prawa im. Kutafina.

również ekstremizm w Rosji oraz „ekstremizm w ukraińskiej polityce, społeczeństwie, mediach i strukturach siłowych”²¹. To CIS-EMO zainicjowała w sieciach społecznościowych międzynarodową kampanię na rzecz monitoringu przejawów rusofobii, która w publikacjach rosyjskich określana bywa jako współczesny rasizm i antysemityzm. Publikacje na temat rusofobii wydawane są również przez Rosyjski Instytut Studiów Strategicznych.

Diaspora rosyjska i rosyjskojęzyczna

Po rozpadzie ZSRR liczba etnicznych Rosjan rozsianych w państwach poradzieckich wynosiła około 25 mln. Obecnie jest szacowana na 16–17 mln²². Wciąż liczna diaspora rosyjska jest wykorzystywana przez Rosję jako argument ingerencji w sprawy wewnętrzne państw, w których zamieszkuje. Pretekstem do ingerencji może być łamanie ich praw. Ludność ta może być również umiejętnie wykorzystywana w prowadzonej przez Rosję ofensywie informacyjnej. Zajęcie przez Rosję Krymu w marcu 2014 r. było również argumentowane koniecznością ochrony ludności rosyjskiej i rosyjskojęzycznej. W marcu tego roku prezydent Putin stwierdził, że w sytuacji, gdy akty przemocy ogarną dalsze wschodnie regiony Ukrainy, FR rezerwuje sobie prawo do ochrony swoich interesów i obrony mieszkającej tam ludności rosyjskojęzycznej²³. Obserwowane poszerzanie kręgu osób, których Rosja jest gotowa bronić o rosyjskojęzycznych, a nawet prawosławnych, pozwala jej poszerzać zasięg interesów i potencjalnych działań. Należy nadmienić, że w *Doktrynie wojennej* z 2010 r. pojawia się zapis o możliwości użycia siły w obronie ludności rosyjskojęzycznej.

Faktem jest, że po upadku ZSRR sytuacja ekonomiczno-społeczna Rosjan pozostających w byłych już republikach Związku Radzieckiego uległa pogorszeniu. Rosja deklaruje obronę rodaków jednak najczęściej wtedy, gdy jest to dla niej korzystne. W związku z tym działania rosyj-

---

²¹ J. Darczewska, *Wojna informacyjna Rosji z Zachodem. Nowe wyzwanie?*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego – Wojna hybrydowa”, Wydanie specjalne, 2015, s. 70.

²² M. Jaroszewicz, A. Dubas, *Roczny bilans rosyjskiego programu repatriacyjnego*, OSW, „Tydzień na Wschodzie”, nr 19, 22.08.2007 r., s. 10.

²³ *Владимир Путин: Россия оставляет за собой право защитить проживающее в Крыму русскоязычное население*, RT, 2.03.2014, <https://russian.rt.com/article/23429> (dostęp: 15.09.2017).

skich władz coraz częściej budzą wątpliwości w samych Rosjanach mieszkających w państwach poradzieckich²⁴.

Kontrofensywa ukraińska

Należy stwierdzić, że na Ukrainie Rosja miała przyjazne warunki dla szerzenia własnej narracji. Ułatwiała to wspólna historia, bliskość kulturowa i religijna, wzmacniana dodatkowo poprzez przekaz medialny oraz obecność ponad 8 mln mieszkających tam Rosjan. Wieloletnia zależność i znaczące wpływy rosyjskich służb na Ukrainie utrudniały Kijowowi usamodzielnienie się. Na przykład w marcu 2012 r. Rosja naciskała na Wiktora Janukowycza by premierem został zaufany człowiek Leonida Kuczmy – Wiktor Miedwiedczuk lub miliarder i szef służb bezpieczeństwa Walerij Choroszowski (został pierwszym wice premierem)²⁵. Ministrem obrony został natomiast Dmytro Sałamatin, osoba związana z Moskwą i mająca do niedawna rosyjskie obywatelstwo. Obecna destabilizacja państwa i brak kontroli nad całym jego terytorium również utrudnia efektywną reakcję na dezinformację dostarczaną przez rosyjskie środki masowego przekazu, których wiarygodność pozostaje wysoka we wschodniej części kraju. Zaufanie do mediów ukraińskich jest tu niskie. Od 2014 r. obserwowany jest natomiast wyraźny spadek wiarygodności rosyjskiej telewizji w centralnej i zachodniej Ukrainie. Wśród uwarunkowań wewnątrzukraińskich, które stwarzają trudności w reagowaniu na rosyjską ofensywę propagandową, należy wymienić niedostatki ukraińskiego dziennikarstwa, w tym stosunkowo niską znajomość języków obcych, co generuje trudności w korzystaniu ze źródeł zagranicznych, innych niż rosyjskie. Państwo ukraińskie posiada również zdecydowanie mniej środków finansowych, które może przeznaczać na rozwój środków masowego przekazu oraz zwiększenie ich atrakcyjności. Jeszcze inną kwestią jest brak tak rozbudowanej, jak w Rosji, kontroli państwowej nad mediami.

Pomimo szeregu trudności, z jakimi boryka się państwo ukraińskie, wiele działań jest podejmowanych – zarówno na poziomie państwa jak i społeczeństwa. Obserwowany jest również wyraźny wzrost aktywności społecznej i obywatelskiej, której towarzyszy wysoki poziom kreatywności.

²⁴ I. Topolski, *Działania Federacji Rosyjskiej w regionie*, [w:] B. Bojarczyk, A. Ziętek (red.), *Region Azji Centralnej jako obszar wpływów międzynarodowych*, Lublin 2008, s. 95.

²⁵ M. Wojciechowski, *Rosja trzyma Ukrainę w garści*, „Gazeta Wyborcza” z 2.03.2012; M. Wojciechowski, *Tajna historia przejmowania Ukrainy przez Rosję*, „Gazeta Wyborcza” z 1.03.2012.

Ukraińcy próbują na przykład przechwytywać i neutralizować tworzone przez rosyjską machinę propagandową określenia, które mają być obraźliwe lub dyskredytujące. Rosja wykorzystwała znaczący udział w „rewolucji godności” ukraińskich Żydów i utworzyła termin „żydobanderowcy”, który jednak został szybko przejęty i zneutralizowany poprzez przedstawienie go jako określenia pozytywnego, uzupełnionego symbolem tryzubą z menorą.

Niejako wbrew narracji rosyjskiej, obecnie zdecydowanie częściej wśród Ukraińców podkreślana jest odrębność od narodu rosyjskiego. Zdecydowanie rządu pojawia się także ukraińska narracja odwołująca się do braterstwa obu narodów i państw. Nie bez znaczenia jest również spadek pozytywnych ocen nie tylko na temat Rosji, która postrzegana jest jako główne źródło zagrożenia, ale i Rosjan.

Procesem obserwowanym na Ukrainie jest przeobrażenie poglądów na wspólnotę narodową. Coraz częściej mamy bowiem do czynienia z odwoływaniem się do solidarności z państwem, zdecydowanie rządu do narodu rozumianego jako wspólnota etniczno-językowa. Jest to pozytywny proces, pozwalający wypracować nową koncepcję narodu ukraińskiego (narodu obywatelskiego, politycznego), w którym miejsce znajdują obywatele lojalni wobec państwa, a nie wyłącznie etniczni Ukraińcy.

Odpowiedzią na ofensywę propagandową Rosji było również powołanie w grudniu 2014 r. Ministerstwa Polityki Informacyjnej (MPI). Jego celem jest zapewnienie suwerenności informacyjnej państwa, w szczególności w zakresie rozpowszechniania ważnych dla publiczności informacji na Ukrainie i poza jej granicami, jak również zapewnienie funkcjonowania zasobów informacji państwa²⁶. Celem działań ministerstwa jest ponadto ujednoczenie narracji nadawanej na wschód Ukrainy oraz wsparcie ukraińskiej armii. Jedną z decyzji MPI była nowelizacja *Ustawy o kinematografii* z 1998 r. Zgodnie z zatwierdzoną przez prezydenta w kwietniu 2016 r. ustawą zakazane jest rozpowszechnianie materiałów audiowizualnych (także w Internecie), które popularyzują organy władzy państwa-okupanta oraz propagowanie jakichkolwiek działań organów ścigania, sił zbrojnych, wojskowych lub siłowych formacji takiego państwa lub propagujących wartości subkultur o charakterze kryminalnym²⁷. Mimo, że w dokumencie nie pada nazwa Rosji, została ona uznana przez

²⁶ Положення про Міністерство інформаційної політики України Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 2, Верховна Рада України, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2-2015-%D0%BF> (dostęp: 28.09.2017).

²⁷ Закон України Про кінематографію (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, N 22, ст.114), із змінами, внесеними згідно із Законами, Верховна Рада

parlament ukraiński za agresora w styczniu 2015 r. Zgodnie z art. 15-1 zakaz dotyczy pokazywania rosyjskich filmów, które nakręcono po 2014 r. W związku z założeniami ustawy, Ukraińcy mają ograniczony dostęp do popularnych rosyjskich filmów i seriali poświęconych rosyjskiej armii takich jak *Specnaz*. Istnieją jednak uzasadnione obawy, że do kin nie będą trafiać krytyczne wobec rosyjskich władz filmy takie jak *Lewiatan* (2014) Andrieja Zwiagincewa, w którym główny bohater walczy ze skorumpowaną strukturą władzy.

Jak wspomniano, wydarzenia z przełomu 2013 i 2014 r. i ich następstwa zaktywizowały społeczeństwo ukraińskie. Już w 2013 r. ruszyła obywatelska kampania „Nie kupuj rosyjskiego” bojkotująca towary rosyjskie, a w sierpniu 2014 r. kampania „Bojkotuj rosyjskie kino”.

Ukraiński Internet to również obszar kontrofensywy nie tylko państwowej, ale i obywatelskiej. Strony takie jak stopfake.org, informnapalm czy Ukrainian Cyber Army walczą z nieprawdziwymi informacjami popularyzowanymi przez rosyjską propagandę. Stopfake jest stroną uruchomioną w marcu 2014 r. przez wykładowców, absolwentów i studentów Mohylańskiej Szkoły Dziennikarstwa i kursu dla dziennikarzy i redaktorów. Nie jest związany i nie jest wspierany finansowo przez władze Ukrainy. Strona służy monitorowaniu mediów, weryfikacji faktów, ale również informowaniu w 11 językach o sytuacji na Ukrainie i propagandzie rosyjskiej skierowanej na społeczeństwa państw poradzieckich, UE, Turcji i Syrii²⁸. Stopfake demaskuje również manipulowanie faktami, dezinformację rosyjską. M.in. dzięki stopfake.org światowe media obiegła informacja zatrudniania przez Rosję tych samych aktorów do odgrywania ról krymskiego aktywisty, mieszkańca Kijowa, Odessy i uchodźcy donieckiego czy wykorzystywania zdjęć z Syrii lub Czeczenii do zobrazowania sytuacji we wschodniej Ukrainie²⁹. Tego rodzaju materiały propagandowe prezentowane były m.in. na platformie Sputnik czy w RT.

Informnapalm.org to z kolei społeczność wolontariuszy (dziennikarzy, politologów, ekspertów wojskowych) prowadząca śledztwa, publikująca raporty na temat rosyjskiej agresji na Ukrainie oraz działań ukraińskich³⁰. Ukrainian Cyber Army to natomiast tzw. pluton hakerski. Wolontariu-

України, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80> (dostęp: 28.09.2017).

²⁸ Stopfake.org, <https://www.stopfake.org/pl/o-nas-pl/> (dostęp: 28.09.2017).

²⁹ *Analysis of Russia's Information Campaign Against Ukraine. Examining non-military aspects of the crisis in Ukraine from a strategic communications perspectives*, NATO Strategic Communications Centre of Excellence, Riga 2015, s. 13.

³⁰ Informnapalm.org, <https://informnapalm.org/pl/> (dostęp: 28.09.2017).

szom z Cyber Army udało się na przykład zablokować ponad 170 operacji PayPal i innych kont separatystów, co zamroziło blisko 3 mln USD. Sukcesem zakończyło się również „zhakowanie” serwerów rosyjskiego MSW i przechwycenie dokumentów potwierdzających przekazy pieniężne dla separatystów na wschodzie Ukrainy, które zostały przekazane władzom ukraińskim.

Coraz dynamiczniej rozwija się również nowy ukraiński rynek medialny, nadawców spoza kręgu ukraińskich oligarchów. Część kanałów telewizyjnych dostępna jest również w Internecie w kilku wersjach językowych. Są to np. Hromadske.tv, Espresso.tv czy Ukraine Today. Rozwija się również dziennikarstwo obywatelskie, crowdfundingowe oraz korzystające z grantów zagranicznych. Jest to o tyle ważne, że nowe środki masowego przekazu pozwalają pokazywać ukraiński punkt widzenia i przeciwdziałać narracji rosyjskiej. Jednym z przykładów może być odwrócenie rosyjskiej narracji na temat faszyzmu. Zgodnie z nią, to putinowska Rosja, a nie Ukraina portretowana jest jako współczesna inkarnacja faszyzmu, a tocząca się wojna z Rosją na wschodzie Ukrainy ukazywana jest w kampaniach społecznych jako kontynuacja walk z faszyzmem. Z dyskursu usuwa się ponadto radzickie pojęcie tzw. wielkiej wojny ojczyźnianej i zastępuje terminem II wojna światowa³¹. Na mocy ustawy z kwietnia 2015 r. 8 maja ustanowiono Dzień Pamięci i Pojednania, zachowując jednocześnie 9 maja jako Dzień Zwycięstwa nad Nazizmem, co pozwoliło pogodzić skomplikowane losy Ukraińców, z których część służyła w Armii Czerwonej, a część walczyła w partyzantce.

Konkluzje

Rosyjska ofensywa propagandowa ma trzy główne cele: 1) odbudowę strefy wpływów FR na obszarze poradzieckim i utrzymanie dominującej pozycji w Eurazji; 2) mobilizację społeczeństwa rosyjskiego oraz państw poradzieckich by przyjęli rozwiązania ustrojowe i geopolityczne proponowane przez Rosję oraz 3) podważenie wiarygodności i spójności Zachodu, w tym przede wszystkim Unii Europejskiej i NATO. Ofensywę propagandową Rosja prowadzi z wykorzystaniem szerokiego wachlarza środków i metod, m.in. wykorzystując koncepcję „rosyjskiego świata”,

---

³¹ Zob. np. *Ukrainian WWII veteran lost his grandson in war with Russia*, <https://www.youtube.com/watch?v=ddM-4c0lz4k> (dostęp: 28.09.2017); *Ukraine. Victory Day. Grandmother*, <https://www.youtube.com/watch?v=xvID03YDOxE> (dostęp: 28.09.2017).

technikę kreowania wrogów, tworzenia własnej narracji i jej popularyzowania poprzez środki masowej informacji czy ludność rosyjską i rosyjskojęzyczną mieszkającą na Ukrainie. Mimo doświadczenia z czasów ZSRR, znaczących środków finansowych oraz zakrojonych na szeroką skalę działań podejmowanych przez Rosję, państwo ukraińskie, ale i jego obywatele podejmują szereg działań mających osłabić rosyjską ofensywę propagandową.

W porównaniu z USA i rosnącymi w potęgę Chinami, Rosja jest słabszym „graczem” na arenie międzynarodowej. Unika bezpośredniej konfrontacji wybierając bardziej subtelne działania i niebezpośrednie starcia, wykorzystując również doświadczenia z czasów ZSRR. Faktem jest, że propaganda rosyjska trafia w zasadzie do przekonanych, tj. części Rosjan tak w kraju, jak i za granicą, części Ukraińców (szczególnie tych mieszkających na wschodzie), radykalizując i zniechęcając innych odbiorców, w tym m.in. Ukraińców na zachodzie i społeczeństwa zachodnie.

STRESZCZENIE

Temat rosyjskiej ofensywy propagandowej jest ważny i wart podjęcia z kilku powodów: dotyczy państw, z którymi Polska sąsiaduje, i które pozostają istotne w jej polityce zagranicznej i bezpieczeństwa; Polska pozostaje narażona na rosyjskie działania propagandowe, a poziom świadomości społecznej pozostaje niski; od 2013 r. obserwowane jest wyraźne nasilenie przez Federację Rosyjską ofensywy informacyjnej i kulturowej nie tylko wobec Ukrainy, ale również wobec państw członkowskich Unii Europejskiej i NATO, zatem także i Polski.

Rosja ofensywę propagandową prowadzi z wykorzystaniem szerokiego wachlarza środków, m.in. koncepcji „rosyjskiego świata”, techniki kreowania wrogów, tworzenia własnej narracji i jej popularyzowania poprzez środki masowej informacji oraz ludność rosyjską i rosyjskojęzyczną mieszkającą na Ukrainie.

Celem niniejszego artykułu jest nie tylko analiza rosyjskich działań propagandowych wobec Ukrainy, państwa niezwykle istotnego dla kluczowych rosyjskich projektów reintegracyjnych i neoimperialnych, ale również analiza kontrofensywnych działań podejmowanych przez Kijów.

Agata Włodkowska-Bagan

RUSSIAN PROPAGANDA OFFENSIVE. THE CASE OF UKRAINE

The subject of Russian propaganda offensive is important and worth examining for several reasons: firstly, it concerns states that Poland borders with and are important in its foreign and security policy; secondly, Poland is exposed to the Russian propaganda and the level of social awareness of it is low; thirdly, there is visible intensification since 2013 of Russian informative and cultural offensive, not only towards Ukraine, but also towards member states of the EU and NATO, so towards Poland too.

Propaganda offensive is conducted by Russia by wide array of means and methods, including "the Russian Word" concept, method of creation the enemies, creating its own narration and its popularization through the Russian mass media and the Russians and Russian-speaking minority living in Ukraine.

The aim of the article is not only the analysis of Russian propaganda towards Ukraine, the state that is crucial for Russian reintegration and neoimperial projects, but also the analysis of counteroffensive actions taken by Kyiv.

KEY WORDS: *Russia, Ukraine, propaganda, disinformation, manipulation*

Bibliografia

- Analysis of Russia's Information Campaign Against Ukraine. Examining non-military aspects of the crisis in Ukraine from a strategic communications perspectives*, NATO Strategic Communications Centre of Excellence, Riga 2015.
- Darczewska J., *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, „Punkt Widzenia OSW” maj 2014, nr 42.
- Darczewska J., *The Information War on Ukraine. New Challenges*, „Cicero Foundation Great Debate Paper” December 2014, nr 14/08.
- Darczewska J., *Wojna informacyjna Rosji z Zachodem. Nowe wyzwanie?*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego – Wojna hybrydowa”, Wydanie specjalne, 2015.
- Dziob A., *Badanie narracji – między psychologią, socjologią a językoznawstwem*, „Kwartalnik Językoznawczy” 2010, nr 2 (2).
- Ellul J., *Propaganda*, New York 1965.
- Jaroszewicz M., Dubas A., *Roczny bilans rosyjskiego programu repatriacyjnego*, OSW, „Tydzień na Wschodzie” 22.08.2007, nr 19.
- Jowett G.S., O'Donnell V., *Propaganda and Persuasion*, Beverly Hills 1986.
- Kłyśński K., Żochowski P., *Koniec mitu bratniej Białorusi? Uwarunkowania i przejawy rosyjskiego soft power na Białorusi po 2014 roku*, „Prace OSW” listopad 2016, nr 58.
- Madej M., *Zagrożenia asymetryczne bezpieczeństwa państw obszaru transatlantyckiego*, Warszawa 2007.

- Meister S., *Isolation and Propaganda. The Roots and Instruments of Russia's Disinformation Campaign*, Paper Series, 2015–2016, nr 6.
- Snegovaya M., *Putin's Information Warfare in Ukraine. Soviet Origins of Russia's Hybrid Warfare*, Russia Report I, Institute for the Study of War, September 2015.
- Sobják A., Czy droga do „Noworosji” prowadzi przez Naddniestrze?, „Biuletyn PISM”, nr 109 (1221), 3.10.2014, https://www.pism.pl/files/?id_plik=18296 (dostęp: 20.09.2017).
- Topolski I., *Działania Federacji Rosyjskiej w regionie*, [w:] B. Bojarczyk, A. Ziętek (red.), *Region Azji Centralnej jako obszar wpływów międzynarodowych*, Lublin 2008.
- Willems E., *A Way of Life and Death: Three Centuries of Prussian-German Militarism*, Nashville 1986.
- Wilson A., *Four Types of Russian Propaganda*, Stop.Fake.org, 13.12.2015, <http://www.stop-fake.org/en/andrew-wilson-four-types-of-russian-propaganda/>
- Wojciechowski M., *Rosja trzyma Ukrainę w garści*, „Gazeta Wyborcza” z 2.03.2012.
- Wojciechowski M., *Tajna historia przejmowania Ukrainy przez Rosję*, „Gazeta Wyborcza” z 1.03.2012.
- Żebrowski A., Żmigrodzka M., *Media uczestnikami walki informacyjnej*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne” 2012, nr 9.
- Владимир Путин: Россия оставляет за собой право защитить проживающее в Крыму русскоязычное население*, RT, 2.03.2014, <https://russian.rt.com/article/23429>.
- Закон України Про кінематографію (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, N 22, ст.114), із змінами, внесеними згідно із Законами, Верховна Рада України*, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80>.
- Положення про Міністерство інформаційної політики України Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 2*, Верховна Рада України, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2-2015-%D0%BF>.
- Святейший Патріарх Кирилл призвал Предстоятелей Поместных Церквей возвысить голос в защиту православных христиан востока Украины*, 14.08.2014, *Русская Православная Церковь*, <https://mospat.ru/ru/2014/08/14/news106782/>.